

18.12.2014

Dnrot 3116/4/13, 3321/4/13, 3604/4/13 ja 3667/4/13

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

**LASTENSUOJELULAIN SÄÄNNÖKSET EIVÄT OIKEUTA RIISUTTAMAAN
SIJAISHUOLLOSSA OLEVAA LASTA. APULASIOIKEUSASIAMIES OTTI OMANA
ALOITTEENA SELVITETTÄVÄKSI, MIHIN TOIMENPITEISIIN SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ ASIASSA RYHTYY.**

1

KANTELU

Kantelija arvosteli useissa kantelukirjoituksissaan sosiaalitoimen lastensuojelun ja lastenkodin menettelyä lapsensa sijaishuollon järjestämistä koskevilla asioilla.

Kantelija arvosteli lastenkodin käyttämiä rajoituksia ja niihin liittyviä menettelyjä. Kantelijan arvostelu kohdistui erityisesti rajoituksia koskevaan päätöksentekoon ja niiden toteuttamiseen erityisesti tehtäessä lapsen kohdistunutta henkilöntarkastusta ja -katsastusta. Hän arvosteli myös lapsen yhteydenpito-oikeuden toteuttamista sekä lapsen kohtelua laitoksessa.

- - -

3

RATKAISU

3.1 Yleiset periaatteet rajoitusten käytössä

Lastensuojelulain mukaista rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tarkoituksena on varmistaa huostaanoton tarkoituksen toteutuminen taikka lapsen, toisen henkilön tai omaisuuden suojaaminen. Laitoksessa lapseen saa kohdistaa rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin kuin huostaanoton toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Rajoitusten käyttäminen rangaistuksena on aina kielletty. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide. Toimenpiteen tulee olla oikeassa suhteessa sillä tavoiteltavaan hyväksyttävään päämäärään nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja lapsen perusoikeudet turvaavalla tavalla. Rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa on otettava huomioon lapsen ikä, kehitystaso, lapsen sukupuoli, uskonnollinen vakaumus sekä etninen tausta tai muu kulttuuritausta.

Sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus saada sijaishuoltopaikassaan hyvää hoitoa ja huolenpitoa. Sijaishuoltopaikan tulee hoitoa ja huolenpitoa järjestäessään asettaa lapselle tarvittaessa myös hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisia kasvatuksellisia rajoja. Erilaisilla kasvatukseen liittyvillä säännöillä ja rajojen asettamisella suojataan lapsen turvallisuutta, terveyttä ja kehitystä. Kasvatuksellisilla rajoilla ei puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja lapsen kasvun ja

kehityksen tukemisesta. Hyväksyttävien kasvatukseen kuuluvien sääntöjen tulee olla suhteellisuusperiaatteen mukaisia ja sen edellyttämien rajojen piirissä pysyviä.

- - -

Lastensuojelulaitos on - - - ylläpitämä yksityinen lastensuojelulaitos. Lastensuojelulaitokseen sijoitettavat lapset ovat vakavassa päihdekierteessä tai lasten päihdeidenkäyttöä, käytännössä huumausaineiden käyttöä, epäillään vahvasti. Saadun selvityksen mukaan kaikille sijoitetuille lapsille tehdään henkilöntarkastus ja -katsastus heidän tullessa laitokseen. Yleensä sijoitetuille lapsille on sijoittajakunnassa tehty myös liikkumisvapauden rajoitus hoitojaksolle.

Laitoksen antama hoito ja sijoitettujen lasten sijaishuollon tarve huomioon ottaen pidän sinänsä mahdollisena, että lastenkotiin sijoitettujen lasten liikkumisvapautta rajoitetaan. Korostan kuitenkin, että liikkumisvapauden rajoitusedellytykset arvioitava päätöksenteossa aina yksilöllisesti lapsen tarpeet huomioivalla tavalla.

- - -

3.3 Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus

Henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta on säädetty lastensuojelulain 66 §:ssä. Säännöksen 1 momentin mukaan, jos on perustelua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään lain 65 §:ssä tarkoitettuja aineita tai esineitä, muun muassa päihtymistarkoituksissa käytettävät aineet tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvat välineet, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Mainitun säännöksen 2 momentin mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa henkilönkatsastus, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen.

Henkilönkatsastuksesta on tehtävä lastensuojelulain mukaan päätös. Tästä päätöksestä ei voida kuitenkaan lastensuojelulain 90 §:n säännös huomioon ottaen valittaa hallinto-oikeuteen. Lastensuojelulain mukaisesta henkilöntarkastamisesta ei tehdä päätöstä.

Henkilöntarkastuksen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö.

Henkilönkatsastuksen toimittamisesta päättää ja katsastuksen toimittaa laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Jos henkilönkatsastuksen toimittaa muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, läsnä on oltava laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Katsastusta ei saa toimittaa eikä siinä olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö.

Lastensuojelulain 66 §:n 4 momentin mukaan henkilöntarkastuksen tai henkilönkatsastuksen suorittava siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön

turvallisuuden varmistamiseksi.

Lastensuojelulain 74 §:ssä on säädetty rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta. Säännöksen mukaan rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi on lastensuojelulaitoksen asianmukaisesti kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet. Kirjaamisen tulee sisältää rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi sekä säännöksessä tarkoitettu erityinen syy. Kirjausmerkinnöissä on lisäksi mainittava toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Kirjaamisessa on myös mainittava, miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteestä päättämistä tai sen toteuttamista ja lapsen mielipide asiasta. Mikäli henkilöntarkastus tai – katsastus on suoritettu 66 §:n 4 momentin tarkoittamassa kiireellisessä tilanteessa, on se ja siihen johtaneet syyt myös kirjattava rajoitustoimenpidettä koskevaan lapsen asiakirjaan. Kirjausten sisältö on säännöksen mukaan lähetettävä tiedoksi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuukausittain.

Henkilönkatsastus on säännöksessä sanamuodon mukaan rajattu koskemaan vain säännöksessä tarkoitettujen kokeiden tai näytteiden ottamisen (puhalluskoe, veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäyte). Lastensuojelulain tarkoittama henkilönkatsastus ei oikeuta esimerkiksi lapsen kehon tai ruumiin onteloiden tutkimiseen.

Henkilöntarkastus käsittää sen tarkastamisen, mitä lapsella on vaatteessaan tai muutoin yllään myös vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyneenä. Hallituksen esityksen lastensuojelulain muuttamiseksi (HE 225/2004 vp) mukaan ”tyypillisiä henkilöntarkastuksen muotoja ovat naulakkoon ripustettujen vaatteiden tutkiminen tai jälkien etsiminen vaatteista sekä taskujen tarkastaminen ja tyhjentäminen. Tarkastuksen piiriin kuuluu myös esimerkiksi lompakon tarkastaminen ja henkilön hallussa olevan matka- tai käsilaukun, salkun tai muun vastaavan kantovälineen tarkastaminen”. Henkilöntarkastuksen tarkoituksena on löytää etsittävänä oleva lain tarkoittama omaisuus.

Hallituksen esityksen mukaan ”henkilöntarkastuksella lastensuojelulaissa tarkoitettaisiin samaa kuin pakkokeinolain 5 luvun 9 §:ssä eli sen tutkimista, mitä lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään. Samalla toimenpiteen nimike muutettaisiin yhdenmukaisuuden vuoksi pakkokeinolaissa käytettyä nimikettä vastaavaksi”.

Henkilöntarkastuksella tarkoitetaan pakkokeinolaissa sen tutkimista, mitä tarkastettavalla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Pakkokeinolainsäädännön osalta henkilöntarkastuksen muotoina on yksilöity muun muassa taskujen tyhjentäminen, sieltä löytyvä lompakon tai muun esineen tarkastaminen, henkilön hallussa olevan matka- tai käsilaukun, salkun, kassin tai muun kantovälineen tarkastamista (ks. Helminen Klaus, Lehtola Kari, Virolainen Pertti: Esitutkinta ja pakkokeinot, Helsinki 2005, s. 674–675).

Henkilönkatsastuksella tarkoitetaan pakkokeinolaissa katsastettavan ruumiin tarkastamista, verinäytteen ottamista tai muuta ruumiiseen kohdistuvaa tutkimusta. Myös veri-, sylki-, virtsa-, hius- tai karvanäytteen ottaminen on pakkokeinolain tarkoittamaa henkilönkatsastusta. Henkilönkatsastusta on ruumiin onteloiden tarkastaminen esimerkiksi sinne kätkeytyneiden esineiden tai aineiden löytämiseksi.

Oikeuskirjallisuudessa todetaan, että ”henkilönkatsastus kohdistuu elävän henkilön ruumiiseen (kehoon), jolloin tarkoituksena on tarkastaa rikosta tehtäessä mahdollisesti syntyneitä vammoja tai jälkiä, esim. haavoja, mustelmia, puremajälkiä, lika-, veri- tai eritetahroja taikka ja tarkastaa ruumiin onteloita esim. niihin kätkeytyneiden esineiden löytämiseksi” (Esitutkinta ja

pakkokeinot, Helminen, Fredman, Kanerva, Tolvanen, Viitanen, Helsinki 2012, s. 1002).

3.3.1 Saatu selvitys ja arviointi

Kantelija on kantelukirjoituksissaan kertonut, että henkilöntarkastusta tai -katsastusta tehtäessä lapsi joutuu riisuutumaan alasti ja että henkilöntarkastus tehdään säännönmukaisesti aina silloin, kun lapsi on ollut esimerkiksi ulkoilemassa.

Lastenkodin antaman selvityksen mukaan nuoren henkilöntarkastus tehdään vain tulotilanteessa. Sosiaalitoimen ja lastenkodin antaman selvityksen mukaan kantelijan lapselle ei tehty henkilöntarkastusta kuin kerran. Lastenkodin ohjaaja on antanut --- lapselle suoritetusta henkilöntarkastustilanteesta erillisen selvityksen. Tämän selvityksen mukaan kantelijan lapsi ei joutunut riisuutumaan alasti.

Arvioin asiaa seuraavasti.

Kantelukirjoitus ja saamani selvitys on osittain ristiriitaista. Nähdäkseni muuta selvitystä ei käytettävissäni olevin keinoin ole saatavissa. Totean kuitenkin vielä seuraavaa.

Saamastani selvityksestä ilmenee, että henkilöntarkastuksen suoritti lapselle samaa sukupuolta oleva laitoksen henkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastuksessa ei saamani selvityksen mukaan ollut läsnä toista henkilöä. Lastensuojelulain 66 §:n mukaan lähtökohtana tarkastukselle kuitenkin on, että tarkastukseen osallistuu (ellei tarkastusta toimita terveydenhuollon ammattihenkilö) kaksi laitoksen henkilökuntaan kuuluvaa työntekijää. Kuten edellä on todettu, lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin tulee merkitä ne tiedot, joista lastensuojelulain 74 §:ssä säädetään.

Kiinnitän erityisesti lastensuojelulaitoksen huomiota edellä sanottuun.

Totean vielä seuraavaa.

Kuten olen edellä esittänyt, lastensuojelulain mukainen henkilöntarkastus ja sitä koskeva säännös ei oikeuta riisuttamaan lasta. Myöskään henkilönkatsastusta koskeva säännös ei oikeuta tällaiseen menettelyyn. Henkilöntarkastusta koskeva säännös ei siten oikeuta lapsen riisuttamiseen tai että lapsi joutuu kohottamaan sukupuolielimiään tai että lapsen sukupuolielimiä tai pakaroita edes ulkoisesti tarkasteltaisiin.

Lastensuojelulaitos toimitti minulle omat ohjeensa henkilöntarkastuksen suorittamisesta. Mainitun ohjeen mukaan lasta pyydetään riisumaan vaatekappaleensa penkille. Edelleen ohjeen mukaan lapsen vaatteet tarkastetaan yksitellen, kuitenkin aloittaen alusvaatteista, jotka lapsi saa pukea heti takaisin ylleen. Ohjeen mukaisesti lapsi siis riisutetaan henkilöntarkastusta tehtäessä.

Ilmoitan tässä yhteydessä, että olen ottanut lastensuojelulaitokseen tehdyn tarkastuksen jälkeen omana aloitteena sen selvittämiseksi, mihin toimenpiteisiin sosiaali- ja terveysministeriö mahdollisesti ryhtyy henkilöntarkastusta koskevien tarkastushavaintojeni johdosta.

Lastensuojelulaitos toimitti selvityksensä ohessa myös selvitystä kantelijan lapseen kohdistuneista rajoitustoimenpiteistä. Kiinnitin huomiotani siihen, että suoritettaessa lapseen kohdistunutta lastensuojelulain 66 §:n tarkoittamaa henkilönkatsastusta paikalla oli ollut myös eri sukupuolta oleva henkilö. Kuten edellä on todettu, jos henkilönkatsastuksen toimittaa muu

kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, läsnä on oltava laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö tai muu tehtävään soveltuva ammatillisen tutkinnan omaava henkilö. Säännöksen mukaan katsastusta ei saa toimittaa eikä siinä olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö.

Kiinnitän lastenkodin huomiota edellä sanottuun.

- - -